

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI - II DERS NOTLARI

2. Sınıf - 2. Dönem

İsa SARI
www.isa-sari.com

*Şeyhi, kendini sevgilinin kavuşma bayramında kurban edebilirse hiç yok olmayan ebediliğe kavuşur.*⁷

Şeyhî'nin bu gazeli bütününü ilahi aşkı inceleyen bir şiirdir. Bu ilahi aşkı tema olarak seçen şair, bunu hac motifiyle dillendirmeye çalışmıştır.

İnsan, dini terminolojideki ifadeyle "eşrefü'l-mahlukat"tır. Yani yaratılmışların en yücesidir. Melekler dahi ona secde etmiştir. Kâinattaki her varlık onun hizmetine sunulmuştur. Tanrı, insanı yaratırken ona kendi ruhundan, nurundan verdiği için, insan Allah'a en yakın olabilme özelliğine sahiptir. Bu anlayış, insanı övmeyi, onu yaratanın üstün kudret ve sanatını övmekle aynı değerle görme anlayışını öne çıkarmış ve bu görüş şairler arasında son derece rağbet görmüştür.

Dini kanunların hüküm sürdüğü bir toplumun edebiyatında, dünyaya dayalı bazı maddi kültür unsurları, taşıdıkları anlamların ardına sığınarak dillendirilmeye çalışılmıştır. Bu özelliklerinden dolayı Divân edebiyatında söz edilen temel kişi sevgilidir. Bu sevgili, yerine göre Tanrı yerine göre de beşeri güzeldir.

Gazel II

mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

Nigâra haddinün lütfı kalmadı gülde reng ü bü
Apardı gözlerün sihri gözinden nergisün uyhu

*Ey -resim gibi güzel- sevgili! Yanağının ihsanı gülde renk ve koku bırakmadı. Gözlerinin büyüğü nergisin gözünden uykuyu giderdi.*⁸

Meger bir gün boyun servin gören diyü kenarında
Gözünden çeşmeler döküp yüz urup yere ürür su

*Su, senin servi boyunu yakından görme ümidiyle gözünden çeşmeler döker, yere yüz koyup akar (yürür).*⁹

⁷ Bu beyitte *kurban* kelimesi tevriyelidir. Hem "kurban bayramı" hem de "kurban etme" anlamları vardır. Ayrıca, benzetme sanatı vardır (*visal*: benzeyen, *bayram*: benzetilen).

⁸ Beyitte; *gül* yanakla, *nergis* ise gözle alakalıdır. Sihir, büyüleyicilik manasında kullanılmıştır. Burada benzetmeden ziyade karşılaştırma vardır. Gül ile yanağın karşılaştırılmasıdır. Gül, teşbih unsurudur. Sevgilinin yanağı güle benzetilmiştir. Gülü nazıklığıyla, kırmızılığıyla, kokusuyla yanağa benzetme görülür.

İnsan, varlıkların en güzeli ise tabiattaki varlıkların en güzeli de sevgidir. Şair, gülü o yüzden kullanmıştır. Sevgili, aşık için bir sultandır. Göz ile nergis arasında da bir bağ vardır. Nergislerin kapaklarını açıp kapatması uykuya benzer.

⁹ Servi ağacı, başının dikliği, uzunluğu ve inceliğiyle sevgili için kullanılan teşbih unsurudur. *Servi* benzetilen, *sevgili* ise benzeyendir. *Su* kişileştirilmiştir. Dolayısıyla kişileştirme sanatı

Sizerse leblerün lütfın çemende ditreye lale
İşitse dişlerün nazmın sadefde âb ola lü'lü'

*Dudaklarının lütfunu sezerse gelincik, çimende titrer. Dişlerinin dizisini işitirse inci, istiridye içinde su olur.*¹⁰

Gözün serhengi cânıma çeker her lahzadan hançer
Dökerdi kanum ortada dü hâcib olmasa ebrû

*Gözünün yasakçısı her an canıma hançer çeker Eğer arada iki kaş perdecisi olmasa kanımı dökerdi.*¹¹

Saçun küfrin yüzün nûrun görürse zâhid ü râhib
Biri mescidden diye yâhâ vü ol büthânedan yâ hû

*Zahid ve rahip, saçının küfrünü ve yüzünün nurunu görse, biri mescitten "yeh ho" diğeri de kiliseden "yâ hû (ey Allah'ım)" diye söyler.*¹²

vardır. Su, aynı zamanda aşkın karşılığıdır. Servi, su ve çeşme arasında anlam birliği vardır. Dolayısıyla tenasüp kendini belli etmektedir.

¹⁰ *Lütf*, dudak kelimesi ile birlikte kullanırsa "küçük" anlamına gelir. Dudakla gelincik arasında ilgi vardır. Dudakların titremesi, gelinciğin rüzgarda sallanması ile bağlantılı olabilir.

¹¹ Farsça *serheng* kelimesi esas itibarıyla "öncü asker" demektir. Sözü edilen güzelin, aşkın gönlünde heyecanlar uyandırıp, onun kanını döken gözü şiir dilinde genellikle kan dökücü askere benzetilir. Bu beyitte göz hakkında benzetme unsuru olarak serhengin tercih edilmesi, bu ilişkiden ileri gelmektedir.

Aristo ve Platon gibi filozofların görmeye dair görüşlerini iyi bilen eskiler, büyüklerin "görmenin gözden çıkan bir nur" olduğunu yani ışığın cisimlere çarpıp geri gelerek yine göz tarafından algılanmasına inanıyordu. Buna göre vücudun bizzat ulaşamadığı yerlere önceden ulaşan organ göz olduğuna göre şairler göz için serheng benzetmesini kullanmışlardır. Dolayısıyla göz benzeyen, serheng de benzetilen olmuştur. Teşbih sanatı vardır. Edebi metinlerde sürekli bir "sultan" olarak tasavvur edilen sevgilinin kaşları, gerektiğinde çatılarak aşığı ile arasına mesafe koyar ve onun yaklaşmasını engeller. Bu gibi bir durum dolayısıyla "hacib"e benzetilmiştir. Hacib, beyitte tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Kaş", "engelleyici" ve "perdecisi" (sultanın görüşmesini sağlayan özel kalem memuru) anlamlarına gelir.

¹² *Zahid-mescid, rahip-büt-hâne* arasında leff ü neşr sanatı vardır. *Küfr* ile *nûr* arasında ise tezat bulunmaktadır. *Küfr* kelimesi tevriyelidir. Burada sevgiliyi övme noktasını, şiddetini ve etkisini gösterme açısından divân şairleri zaman zaman dinden çıkma motifinden faydalanmaktadır. Bu dinden çıkma motifi de "Feridüddin Atar"ın "Mantıkü'l-tayn" adlı eserinde geçen "Şeyh San'an" hikâyesine dayanır.

Yanagun âteş-i Mûsî tudagun m'ciz-i İsî
Kemâl-i hüsne Yûsufsın Muhammed'den dutarsın hû

*Yanağın Musa ateşi, dudağın İsa'nın mucizesi,
mükemmel güzellikte Yusuf'sun, Muhammed'in
huyunu almışsın.*¹³

Eline câm alub Şeyhî seni meth itse gülşende
Sürâhî zikr ider kul kul çağırır pâhte gû gû

*Şeyhi, gül bahçesinde eline kadeh alıp seni övse,
sûrahi "kul kul" diye zikr eder, üveyik kuşu da "gû
gû" diye seslenir.*¹⁴

Ahmed Paşa

Ahmed Paşa'nın Şiir Telakkisi

1. Ahmed Paşa şiir, şair, eş'ar, nazm, beyit, medh, gazel ve dîvân gibi kelimelerle yaklaştığı şiir mefhumunu, daha ziyade kendi şiirlerini ve şairliğini övmek amacıyla ele alır; onu gayet teşbihli ve mecazlı bir ifade içinde verir.

2. Şiir; sevgili ya da memduha yazılır. Memduh, padişah olabileceği gibi dönemin devlet adamları, alim ve sufleri de olabilir. Şiirin konusu bunlardan birinin aşkı, güzelliği, fazileti, meziyeti, himmeti vs. olmalıdır.

3. Şiir, bir sihir; şair de bir büyücüdür. Onu vücuda getiren mekanizma akıl ve fikirdir.

¹³ Bu beyitte dört tane telmih unsuru vardır.

¹⁴ Eski işret ve eğlence merkezlerinde özellikle bahar geldiğinde gül bahçelerinde şairler "gülşen", "saki", "sûrahi" ve "kadeh" gibi işret unsurlarını hemen daima bir fon üzerine yerleştirirler. Böyle bir manzarayı minyatür sanatında görmemiz mümkündür.

Sultanlar, yüksek devlet memurları veya zenginlerin tertip ettikleri bu meclislere şairler de katılmaktaydı. Şiirler okunup, saz eşliğinde eğlenceler düzenleniyordu. Şeyhî, bu mahlas beytinde böyle bir işret sahnesi oluşturmakta ve eline kadeh alıp sevgiliyi övmesinde sûrahinin "kul kul (söyle söyle)" ve üveyik kuşunun "gû gû (söyle söyle)" diyeceğini iddia etmektedir. Arapçada "kul" ve Farsçada "gû" her ikisi de "söyle" anlamındadır. Şair, sûrahi ve kuşların sevgiliyi övme hususunda kendisini teşvik ettiklerini iddia etmekte ve onların çıkardıkları sesleri duruma uygun olarak yorumlayarak hüsn-i talil sanatı yapmaktadır.

Şeyhî'nin eline kadeh alıp sevgiliyi methetmesi ibaresi mutlak suretle şairin eline şarap kadehi olarak sevgiliyi veya başka bir kişiyi övmesi anlamında yorumlanmaktadır.

Buradaki "helecan alma" tabiri aşk veya coşku ile bir hikâyeye başlamak veya bir kimseyi sevmeye başlamak anlamında sembolik bir ifadedir. Nitekim aynı motif halk edebiyatında, aşıkların rüyalarında kendilerine kadeh (bade) sunulmasından sonra şiirler söylemeye başlamaları şeklinde görülür.

4. Ahmed Paşa'nın şiirde yaptığı şeyi, aşağı-yukarı üç ana noktada toplamak mümkündür: Medh, tavsîf ve yanıp yakılma.

5. Şiir yetersizdir. Şiir, tavsîf ve medh mevzuunda duyulan ve düşünüleni gereği gibi vermekten acizdir. Aslında bu, insanın da acizidir.

6. Şiir konuya göre değişebilir. Eğer işlediği konu güzelse, neşe ve zevk verirse o da öyle olur.

7. Şiir, gelişigüze, karmaşıklığa dayanmaz. O, bir tertip ve kompozisyonudur.

8. Şiirin kıymet bulması karşı şarta bağlanmaktadır. Dinleyen ve okuyanın, şiirden anlayan kimseler olması gerekir. Anlamayanların ve kötü niyetlilerin elinde şiir, değerini kaybeder.

9. Şiir için zaman önemlidir. O, her zaman -bilhassa sıkıntılı ve ıstıraplı zamanlarda- yazılmaz veya okunmaz.

10. Ahmed Paşa, şairin gelişmesinin ve eser vermesinin teşvike ve rağbete dayandığını da ifade eder.

11. Medh, o dönemin şairleri için çok önemlidir. Ahmed Paşa eserlerinde kendini sıkça övmüştür.

12. Şiir, duygu ve düşünceleri ifade etmede kifayetsiz kalmakla birlikte, güzellikler yine de ancak onunla ifade edilir.

Kaside

Der-medh-i Sultan Mehmed Hân

سایبان طودی شکوفه سبزه و آب اوسته
ساقیا صون لبرک نقل می ناب اوسته

Sâye-bân duttı şukûfe sebze vü âb üstüne
Sâkiyâ sun leblerün nuklin mey-i nâb üstüne

Çiçek, yeşilliğin ve suyun üstüne gölgelik etti. Ey sâki! Saf şarabın üstüne senin dudaklarının mezesini sun!¹⁵

مطربك كلكون بوزنده برده اونا چنك
چكده مسطر صفحه خورشيد ومهتاب اوسته

Mutribün gül-gûn yüzünde perde-i evtâr-ı çeng
Çekdi mısard safha-i hurşid ü mehtâb üstüne

Çalgıcının gül renkli yüzünde çeng tellerinin perdesi güneş ve mehtabın üstüne mısard çekti.¹⁶

¹⁵ Çiçeğin gölgelik etmesinde mecaz-ı mürsel sanatı vardır.

¹⁶ Yüz benzeyen, gül de benzetilendir. Benzetme sanatı vardır. Ayrıca leff ü neşr sanatı da yer almaktadır.

کندی اول کن کم بلندن روز و شب پیر فلک
جبه ازرق کیردی کرک سنجاپ اوستنه

Gitdi ol gün kim buluttan rûz-ı şeb pîr-i felek
Cübbe-i ezrak giyerdi kürk-i sincâb üstine

O güneş ki buluttan gitti. Gece gündüz ihtiyar felek
sincap kürkü üstüne yeşil cübbe giyerdi.¹⁷

کلدی اولدی کم ادر احبای اموات نبات
بو دیچون چوق دوزر افلاک اقطاب اوستنه

Geldi oldı kim ider ihyâ-yı emvât-ı nebât
Bu dem için çok döner eflâk aktâb üstine

¹⁷ Felek, Divân edebiyatında sıkça kullanılan bir teşbih unsurudur. Tevhidlerde kâinatın yaratılışı anlatılırken şairler zaman zaman felekten söz ederler. Yükseklik, yücelik, parlaklık ve genişlik yönlerinden, kasidelerde memduh (övülen); gazellerde ise sevgilinin tasvirinde kullanılır. İnsanların çektikleri acı ve ıstıraplar ile bunların şiddetinden çıkarılan ah u figânlar felekle belirlenir. Yeryüzü ile felek arasındaki mesafe, insanın acizliği ve çaresizliğini ifade için kullanılır. Şairler, şanssızlıklarını ve ıstıraplarını feleğe yüklerler. Feleğin tâg, kubbe, kumbet, kemer, tenür, keman, tas ve çendere teşbih edilmesinin sebebi, feleğin yuvarlaklığından dolayıdır.

Yıldızların, insanın kaderine hakim oldukları inancı gereği feleğin kader anlamını da kazanmasına ulaşılır. Felekler ve gezegenler, dünyaya yakınlıklarına göre şöyle sıralanır:

Birinci felekte: Ay (Kamer, Meh/Mah)

İkinci felekte: Merkür (Debir, Utarit)

Üçüncü felekte: Venüs (Zühre, Nâhit, Çoban yıldızı)

Dördüncü flekte: Güneş (Şems, Mihr, Hurşîd)
Gökyüzünün sultanıdır. Göğe yükselen peygamberlerden Hz. İsa'nın bulunduğu göktür.

Beşinci felek: Mars (Merih, Mirin)

Altıncı felek: Jüpiter (Müşteri, Bercis, Hürmüz)

Yedinci felek: Zuhâl (Keybân)

Sekizinci felek: On iki burç halinde toplanan sabit yıldızlar.

1. Koç (Hamel) 2. Boğa (Sevr) 3. İkizler (Cevzâ) 4. Yengeç (Seredân) 5. Aslan (Esen) 6. Terazî (Mîzân) 7. Akrep (Akrab) 8. Yay (Kavs) 9. Oğlak (Cedy) 10. Başak (Sünbüle) 11. Kova (Delv) 12. Balık (Hût)

Dokuzuncu felek: Boştur. Bu yönüyle de bu feleğe “felek-i atlas” adı verilir. Tanrı'nın pürsüzü buradan sayıldığından da yine bu feleğe arş, arş-ı ‘âla adları da verilir.

Havanın alacılığından dolayı “sincap kürkü” tabiri kullanılmıştır.

Bahar geldiğinde bütün ölü bitkiler canlandı. Bu mevsim için felekler, kutuplar üstünde çabucak döner.¹⁸

طوبت جولان ادر صحرا ده ماوس درخت
ساچلور نظی زمینک در خوشاب اوستنه

Donanıb cevân ider sahrâda tâvûs-ı dıraht
Saçulur nat-ı zeminün dürr-i hoş-âb üstine

Tavus'a benzeyen ağaç, donanıp Sahra'da sallanırken yeryüzünün zeminine suya kanmış inciler saçılır.¹⁹

هر سحر سلطان کل بزمده فراش صبا
خیمه لیلین قورر پیروزه اطاب اوستنه

Her seher sultân-ı gül bezminde ferrâş-ı sabâh
Hayme-i la'lin kurar pirûze atnâb üstine

Her sabah, sabah süpürgeci gül sultanının meclisinde yeşil ipler üzerinde kırmızı çadırını kurar.²⁰

عید نوروزی کورب کل دفتردن عتدیب
خوش دعا و مدح او قور شاه ظفراب اوستنه

'İyd-i nevrûzı görüp gül defterinden 'andelib
Hoş-du'â vü medh okur şâh-ı zafer-yâb üstine

Nevruz bayramını görüp bülbül, gül defterinde zafer kazanmış sultanın üstüne güzel dua ve övgü okur.²¹

در کورن اشاری اول زلف پرتاب اوستنه
بو نه آتشدرکه قوئش عنبر ناب اوستنه

Dir gören eş'ârımı ol zûlf-i pür-tâb üstine
Bu ne âteşdür ki konmuş 'anber-i nâb üstine

¹⁸ Bahar mevsiminde güneş tabiatı canlandırır. Güneş, gökyüzünün sultanıdır ve dördüncü göktedir. Aynı zamanda orada, göğe yükselmiş peygamberlerden Hz. İsa da vardır. O'nun mucizelerinden biri olan nefesiyle ölümlere can vermesi ve hastalıkları iyileştirmesi dolayısıyla bu beyitte Hz. İsa'ya telmih vardır.

¹⁹ Tâvûs-ı dıraht ifadesinde teşbih vardır: Ağacın karşılığıdır. “Dürr-i hoş-âb”da ise istiare vardır, o da yağmurun karşılığıdır.

²⁰ Gül benzeyen, sultan benzetilendir. Aynı zamanda sabah benzeyen ferrâş ise benzetilendir.

²¹ Birinci beyitten yedinci beyte kadar olan kısım nesib bölümüdür. Bu beyit kasidenin girizgah beytidir. Gül benzeyen, defter ise benzetilendir. Bülbül şairdir. andelibde ise açık istiare vardır.

Sevgilinin permalı saçı hakkında yazılmış şiirlerimi gören der; saf anberin konmuş ne ateştir.²²

خانی کوردم لبندہ حالی صوردم ددی
مشک و عنبردن مکسدر قوندی عناب اوستہ

Hâlini gördüm lebinde hâlini sordum didi
Müşğ ü 'anberden megesdür kondi 'unnâb-üstine

Dudağında onun benini gördüm, halini sordum (o da) "İğdenin üstüne müşğ ve anberden sinek kondu" dedi.²³

نه کرامت کوستر زهد بوزلف خرقه پوش
کم صلبدر خضرش سجاده سن آب اوستہ

Ne kerâmet gösterir zahid bu zülf-i hırka-pûş
Kim salubdur Hızr-veş seccadesin âb üstine

Zahid, şu hırkaya bürünmüş saç nasıl keramet gösterir? Seccadesini Hızır gibi su üstüne salmış.²⁴

للکه قصد ابدکجه خشم ادر چشمک بکا
اکسک اولز شورش وغوغا می ناب اوستہ

La'lüne kasd itdügümce hışm ider çeşmün bana
Eksik olmaz sûriş ü gavgâ mey-i nâb üstine

²² Beyitte altı çizili kelimeler arasında leff ü neşr sanatı vardır.

Divân edebiyatında 'anber-i ten, 'anber-sa, 'anber-bâr, 'anber-feşân, 'anber-efşân ve 'anber-bû gibi tamlamalarla birlikte kullanılan "'anber" teşbih unsuru, genellikle sevgilinin beni, kaşî saçı ve ayva tüyleriyle birlikte anılır. Kokusu, ateşte yakılmakla ortaya çıkar. Bu sebeple ateş, micmer, buhur kelimeleriyle birlikte kullanılır.

²³ Hâl ile müşğ ü 'anberden meges ve leb ile 'unnab kelimeleri arasında leff ü neşr sanatı vardır.

²⁴ Hızır, İslâm âlimlerinin bir kısmına göre bir peygamberdir ve esas ismi de El-yas veya İlyas'tır. Hızır'ın veli ve hatta bir melek olduğunu iddia edenler de vardır. Bu arada, tasavvufta ve Türk kültüründe Hızır'ın ölmediği, kıyamete kadar da yaşadığı sanılır. Kerameti, seccadesini su üzerine sermesi ve özelliği olarak da elbisesinin yeşil renkte olmasını gösterebiliriz. Divân edebiyatında Hızır en çok "âb-ı hayât" ve ebedilik unsuru olarak kullanılır.

Beyitte "kerâmet" ile "seccadesini suyun üzerine salmak" ve "zâhid" ile de "hızır-veş" arasında leff ü neşr sanatı vardır. Saç benzeyen, hırka da benzetilendir. Su kelimesi parlaklık yönüyle teşbih edilmiştir. Buradaki hırka, aynı zamanda dervişlik gereğidir.

Senin dudağına niyet ettikçe, senin gözlerin öfkeli bakar. Saf şarabın üstünde de karışıklık ve kavgaya eksik olmaz.²⁵

کن یوزندہ آفرین اول زلف عنبر سایہ کم
مشکدن سرپوش اصر قندیل مهتاب اوستہ

Gün yüzünde âferîn ol zülf-i 'anber-sâye kim
Müşğden ser-pûş asar kandil-i mehtâb üstine

Onun güneşe benzeyen yüzünde o anber kokulu saç yakışmıştır. Mehtap kandilinin üstüne müşkten başlık asar.²⁶

زلفک التندہ نه هندودر عذارک خال کم
سنبل اورتمش یتور کلبرک سیراب اوستہ

Zülfün altında ne hindûdur 'izârun hâl kim
Sümbül örtinmüş yatur gül-beng-i sîrâb üstine

Senin yanağındaki ben, zülfünün altında ne hindudur. Suya kanmış gül yaprağının üstüne sümbül örtünmüş yatar.²⁷

چکد زلفن کوشه ابروسنه دلبر ددی
یارشر کعبه اورتنی آصلسه مجراب اوستہ

Çekdi zülfün kûşe-i ebrûsına dilber didi
Yaraşur Ka'be örtisi asılsa mihrâb üstine

Kaşının köşesine saçını indiren sevgili dedi; "mihrabın üstüne Ka'be örtüsü asılsa yaraşır".²⁸

²⁵ La'l, bir taşın adıdır. Kırmızılığından dolayı dudak ona benzetilir. Açık istiare vardır. Çeşm kelimesiyle şûris ü gavgâ arasında da leff ü neşr sanatı vardır.

²⁶ Yüz benzeyen, güneş de benzetilendir. Teşbih vardır. Mehtap da kandile benzetilir. Günyüzü ile "kandil-i mehtâb" ve "zülf-i 'anber" ile "müşğden-serûş" arasında leff ü neşr sanatı vardır.

²⁷ Hindû: Siyah renk, Hintli, köle, tüccar, asker, perde-dâr, çapulcu ve eşkıya anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Siyah renginden dolayı sevgilinin saçları ve beni için kullanılır. Aynı zamanda, peygamberler tarihinde anlatılan rivayete göre; cennetten kovulan Hz. Adem'in Hindistan'ın Seylan adasına indiği söylenir. Şairler, kimi zaman Hindû kelimesiyle bu adaya telmih yaparlar. Tavus ve tuti (papağan) kuşlarının da vatanı olarak bilinir. Tezata dayalı olarak; Rûm ve Rûmî, beyazlık ve efendilik; Hindû ise zencilik ve kölelik sembolüdür. Beyitte zülf ile sümbül arasında ve gül ile gül-beng-i sîrâb arasında leff ü neşr sanatı vardır. Hâl de siyahlık bakımından Hindû'ya benzetilmiştir.

²⁸ Zülf ile Ka'be örtüsü ve kûşe-i ebru ile de mihrâb arasında leff ü neşr vardır.

جان و تندن کچمین عشقک لباسن کیمسون
کیمیه حاجی اولن احرامی اثواب اوستنه

Cân u tenden geçmeyen 'aşkun libâsın giymesin
Giymeye hâcî olan ihrâmı esvâb üstine

Canından ve bedeninden vazgeçmeyen, aşk
elbisesini giymesin; (çünkü) hacı olan kişi elbisesinin
üstüne ihram giymez.²⁹

درج غیبک پرده‌سندن سر جان اولرد فاش
پرده‌دار اولسه لعلک در خوشاب اوستنه

Dürc-i gaybun perdesinden sırr-ı cân olırdı fâş
Perde-dâr olmasa la'lün dürr-i hoş-âb üstine

Senin dudağından, parlak incinin üstüne perde-dar
olmasa gayb kutusundan can sırrı yayılırdı.³⁰

کوزلرم یاش اقدر بن اکلرم دولاب وار
بالله ای سرو سمی سیر ایت بو دولاب اوستنه

Gözlerim yaş akıdur ben ağlarım dolâb-vâr
Billâh ey serv-i sehî seyr it bu dolâb üstine

Gözlerim yaş akıtır, ben dolap gibi inlerim. Allah için
ey serv-i sehî dolap üstüne seyret.³¹

کوزه یاقوتدن کوثر صچردی آفتاب
رنک لعلک عکس دوشه چرخ دولاب اوستنه

Kûze-i yâkutdan kevser saçardı âftâb
Reng-i la'lün 'aksi düşse çark-ı dolâb üstine

Dönmekte olan dolaba benzeyen bu çarkın üstüne
senin dudağının rengi aksetseydi, güneş yakut
testisinden Kevser suyu dökerdi.³²

²⁹ Aşk, bürünme noktasında libasa benzetilmiştir. "Can ve tenden geçmeyen aşık" ile "hacı" ve "libas" ile de "ihrâm ve esvâb" arasında leff ü neşr sanatı vardır.

³⁰ "Dürc" ile "hoş-âb" kelimelerinde açık istiare vardır. "Perde-dâr" ile "la'l" arasında da benzetme kurulmuştur.

³¹ Dolap: 1. Su kuyularından su çeken alet. çark 2. Duvar içinde ayrılmış giysi konan yer. 3. Haremlik-selamlık arasında eşya alıp vermeye yarayan dönme dolap. 4. İşini yürütmek için başvuru hile.

Eski edebiyatımızda dolap, öncelikle aşığın gönlüdür. Sevgilinin mahallesi gülüstana benzetilince aşık da orayı gözyaşlarıyla sulayan bir dolap gibi düşünülmüştür.

"Serv-i sehî", düz ve uzun boylu demektir. Açık istiare vardır. Bu yolla sevgili dile getirilmek istenir.

"Dolâb", teşbih unsurudur. İnlemesi bakımından şair ona benzetilir.

عکس حسنک دلره دوشدی بو یکدن نیتکم
نور فتح ایتدی لوی شهدن احزاب اوستنه

'Aks-i hüsnün dillere düştü boyunda nitekim
Nûr-ı feth itdi livâ-yı şehden ahsâb üstine

Senin yüzünün güzelliğinin aksi boyundan gönüllere
düştü. Feth nuru padişahın bayramından tebasına
düştü.³³

ابر زلفک چتر سلطان کبی ای شاه جال
سیابانلر قورد خورشید جهانتاب اوستنه

Ebr-i zülfün çetr-i sultân gibi ey şâh-ı cemâl
Sâye-bânlar kurdı hürşîd-i cihân-tâb üstine

Ey yüz güzelliğinin şahı! Senin saçının bulutu sultan
çadırı gibi cihani aydınlatan güneşe gölgelik etti.³⁴

سایه یزدان محمد خانکه ابر شفقی
سیابان عز و دولت قوردی اصحاب اوستنه

Sâye-i Yezdân Mehemmed Hân ki ebr-i şefkati
Sâye-bân-ı izz ü devlet kurdı ashâb üstine

Allah'ın gölgesi olan Mehmet Han'ın şefkat bulutu,
halkının üzerine yüce ve zengin bir gölgelik kurdu.³⁵

برق تیغندن اول اعرا اوزره آتش یغندن
ابر جودندن در افشان اولدی احباب اوستنه

Berk-i tığından ol a'da üzre âteş yağdıran
Ebr-i cûdından der efşân oldı ahbâb üstine

³² Beyitte geçen "Kevser" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Hem bolluk, bereket hem cennetteki bir nehrin adı hem de Kur'an'ın yüz sekizinci suresinin adı ile anılır. Bu surenin ilk ayetinde Hz. Peygamber'e hitap edilerek "biz sana kevseri verdik" denilmektedir. Mütfeşirlere göre buradaki Kevser, çok hayır etmek; bereket ve ümmetin çokluğu gibi anlamlar taşır.

Açık istiare yoluyla "la'l" sevgilinin dudağını anımsatır. "Güneşin su saçması" ise tezattır.

³³ Padişahın sancağı bir yere ulaştığı zaman orası feth edilmiş sayılır. Beyitte, "sen de geldin gönülleri feth ettin" denilmektedir. Mecaz-ı mürsel yoluyla "nûr-ı feth" Fatih Sultan Mehmet'tir.

³⁴ "Cemal" benzeyen "şâh" benzetilendir. "Cihani aydınlatan güneş" yüzdür. Açık istiare vardır.

"Ebr-i zülf" - "sâye-bân" ve "şâh-ı cemâl" ile de "hürşîd-i cihân-tâb" arasında da leff ü neşr vardır.

³⁵ "Şefkat" "ebr"e benzetilmiştir. Teşbih vardır.

O, kılıcının şimşeginden düşmanlar üzerine ateş yağdıran cömertlik bulutundan dostlarının üstüne inci saçan oldu.

مکتب دولته المشی روح قدسین سبق
مرفت درسند. سوز قور قطب اقطاب اوستنه

Mekteb-i devletde almış rûh-ı kudsîden sebak
Ma'rifet dersinde söz kor kutb-ı âftâb üstine

Devlet mektebinde kutsal ruhtan ders almıştır.
Marifet dersinde de kutuplar üstü kutba söz koymuştur.³⁶

جنتی اولدکو تعظیم اتم نقاش ازل
کم سنک نام شریفک یزدی ابواب اوستنه

Cenneti ol denlü ta'zim itdi Nakkâş-ı ezel
Kim senün nâm-ı şerifün yazdı ebvâb üstine

Tanrı, cenneti o kadar yüceltti ki, kapılarının üstünde
senin adın yazılıdır.³⁷

کورددینارکدکی القابی چشم آفتاب
یوز زرد اوای که یازیله اول لغاب اوستنه

Görddi dinârındaki elkâbı çeşm-i âftâb
Yüzi zerd oldı ki yazıla ol elkâb üstine

Güneşin gözü, senin dinârındaki tuğrayı gördü ve
yüzü şapsarı oldu. Senin lakabın onun üzerine yazılır.³⁸

سن سادات برجنه هرکز کنش بولمزد راه
یوز سورب قابکده زر صچماسه بواب او-ده

Sen sa'âdet burcuna her giz güneş bulmazdı râh
Yüz sürüp kapunda zerd saçılrsa bevvâb üstine

Sen saadet burcunda iken güneş, senin kapının
eşiğine yüz sürüp kapıcı altın saçmasa yol bulmazdı.³⁹

³⁶ Devlet, mektebe benzetilmiştir. Teşbih vardır. "Ruh-ı kutsî" ise Akşemseddin'dir. İstiare vardır. Marifetle, duvar ötesini görendir.

³⁷ Cennetteki kapının giriş kısmında Hz. Peygamber'in adı yazılıdır. Türkçede de Mehmet ve Muhammed aynı harflerle yazıldığından dolayı, yazılı olan isim Fatih'in ismi olarak sayılmıştır.

³⁸ Güneşin yüzünün sarı olması, padişahın tuğrasına bağlıdır. Hüsn-i talil vardır. "Dinâr" - "zerd" ve "çeşm-i âftâb" - "elkâb" arasında leff ü neşr vardır.

راستکده ذول کرامت وارکه یاد اتسه خطیب
یازلور فتح آیتی فی الحال محراب اوستنه

Râyetünde şol kerâmet vâri ki yâd itse hatîb
Yazulur feth âyeti fi'l-hâl mihrâb üstine

Senin sancağında nasıl bir keramet var ki hatip
senin sancağını hatırlasa, derhal mihrap üstüne feth âyeti yazar.

بونجه کافر کم مسلمان اتم تیغک مجزی
غالب اولدی حنک انجم واعراب اوستنه

Bunca kâfir kim müselmân itdi tîğın mu'cizi
Gâlib oldı üccetü'l-a'câm u 'arâb üstine

Senin kılıcının mucizesi pek çok kafiri Müslüman etti.
Senin fermanın Acemler ve Araplar üstüne hakim oldu.

هیبتکدن غیبت ابد بپشده یتزدی شبر
راه تیغک اوغرسه برکز اکر غاب اوستنه

Heybetünden gıybet idüp bîşede yatmazdı şîr
Râh-ı tıgun uğrasa bir kez eger gâb üstine

Eğer senin kılıcının yolu aslan yatağına uğrasa,
senin heybetinden ormanda aslan yatmazdı.⁴⁰

چرخ یفما اتمک ای شه لشکرک الذرکبی
شب کندیله چوردی برج مهتاب اوستنه

Çarh yağma itsen ey şeyh leşkerün ılduz gibi
Şeb kemendiyle çıkarak burc-ı mehtâb üstine

Ey sultan! Sen gökyüzünü yağma etsen, senin
askerin yıldızlar gibi geçenin kemendiyle ay burcunun üstüne çıkarlardı.⁴¹

روی تیغکدن کورینن شکل زرین دایره
عکس خورشید ظفردر دوشمش اول آب او-ده

Rûy-ı tîğından görünen şekli-zerrîn-dâire
'Aks-i hûrşîd-i zaferdir düşmüş ol âb üstine

³⁹ "Altın saçmak" dolayısıyla beyitte hüsn-i talil vardır.

⁴⁰ Beyitte, padişahın maddi gücünü göstermesi açısından mübalağa vardır.

⁴¹ Askerler, çokluk yönüyle yıldızla benzetilmiştir. Teşbih sanatı vardır.

Senin kılıcının üzerinde bir altında daire varmış. Bu altın daire, zafer güneşinin aksidir. Suyun üzerine düşmüş, yansımaktadır.⁴²

ییردر رای رفیک کوزلسه پیر فلک
کم منجم میل ادر دایم سطرلاب او-ته

Yiridir rây-ı refî'in gözlese pîr-i felek
Kim müneccim meyl ider daîm sûturlâb üstine

Yüceltilmiş hükümünü feleklerin piri gözlese yeridir. Ki müneccim sûturlabın üstüne meyl eder.⁴³

خسروا عالم نظامینه کفیل اولب کفک
حق وکیل آتش سنی اوراق و اسباب اوستنه

Hüsrevâ 'âlem nizâmına kefil olub kefün
Hakk vekil itmiş seni erzâk u esbâb üstine

Dünya nizamını sağlamak senin elindedir. İnsanlar, rızıklarını ve hayatını devam ettirebilmek için Tanrı seni onlara vekil tayin etmiştir.⁴⁴

مدحتک سوداسن اتسه احمدی عیب اتنه کم
جان ورر مسکین مکس کوردکجه جلاب او-ته

Midhatun sevdâsun ise Ahmedi 'ayb itme kim
Cân virür miskîn meges gördükçe cüllâb üstine

Ahmet seni övmek sevdasında olursa onu ayıplama. Aciz, miskin sinek ne zaman gül şerbeti görse can verir.⁴⁵

ایشکک طبراغنه یوز سردکن مذنور طوت
کم قدیمی رسمدر تزیب اولور باب اوستنه

Eşigün toprağına yüz sürdüğün ma'zûr dut
Ki kadimi resmüdür tezhîb olur bâb üstine

Kapının üstünde sūs bir adet ise, beni eşığının toprağına yüz sürdüğümde mazur gör.

بر ثنا درن چقدردی بحر طیم موج کم

⁴² Zafer benzeyen, güneş ise benzetilendir. "Tîg" - "su" arasında leff ü neşr vardır.

⁴³ Pîr-i felek; "ihtiyar" yani "tecrübeli" ve "gün" manasındadır. "Pîr-i felek" ile "müneccim" ve "rây-ı ref" ile de "sûturlâb" arasında leff ü neşr vardır.

⁴⁴ Hüsrev, kahraman ve yüce birisidir. Bu yönüyle Fatih, Hüsrev'e benzetilmiştir. Telmih vardır.

⁴⁵ "Ahmed" ile "meges" ve "Midhat" ile de "cüllâb" arasında leff ü neşr vardır.

جان ورر غواص اولن اول در نایاب اوستنه

Bir senâ dürrin çıkardı bahr-i tabım mevc kim
Cân verir gavvâs olan ol dürr-i nâyâb üstine

Benim şairlik denizim bir inci örgüsü çıkardı. Eşi benzeri olmayan inci üstüne dalgıç can verir.⁴⁶

نیجه کم آبک اولا دولابده حکمی روان
آب تیغک حاکم اولسون چرخ دولاب او-ته

Nice kim âbın ola dolâbda hükmi revân
Ab- tîğun hâkim olsun çarh-i dolâb üstine

Senin kılıcının suyu dönen gökyüzüne hakim olsun.

دست تیغ بیرارکله قرار اتسون جهان
نیجه کم اولا قراری عامک آب اوستنه

Dest-i tîgı bî-karârunla karâr itsün cihân
Nice kim ola kararu 'âlemin âb üstine

Kılıcının suyunu kararsızlığıyla dünya karar versin. Nasıl ki âlemin kararı su üzerine oluyorsa.

پایدار اولسون خیام دولتک اطئاب کم
مرغ دولک اشیان اتسون اول اطئاب اوستنه

Pâyidâr olsun hıyâm-ı devletin atnâb kim
Mürg-i devlet âşıyân olsun ol atnâb üstine

Senin devlet çadırın ilelebet devam etsin. Devlet kuşu da çadır üstüne yuva kursun.⁴⁷

Gazel

fâ'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fâ'lün

Yine bî-çâre gönül hasretle yâre gider
Dil ü cân şevkini arz itmege dil-dâra gider

Yine çaresiz gönül hasretle sevgiliye gider. Gönül ve can, isteğini belirtmek için gönül sahibine gider.

Sümbülden sanemâ şemme-i bûy almagıçün
Müşğ ü sevdâya düşüb kulbe-i 'attara gider

Sümbülden put, sevgilinin kokusunu almak için müşğ ve sevdâya düşüp attarın dükkanına gider.

Tağılur lâle ruhun üstine hâl-i siyehüm
Sanki Hindû beçe gül dermeğe gülzâra gider

⁴⁶ "Tabum" benzeyen, "bahr" ise benzetilendir. Teşbih vardır.

⁴⁷ Beyitte lisan-ı mesel sanatı vardır.

Kara halim lale gibi ruhun üzerine dağılır. Sanki Hindu yavrusu gül ekmeye gül bahçesine gider.

Goncana gerçi gönül cem' oluban derdi dili
Görelî sünbül-i gül-püşini sad-pâre gider

*Gönül toplanıp paramparça olmuş goncana gönlü
görelî gül örtüsünün sümbülü derdi.*

Doldurur hakka-i yâkûta lebün gül-şekeri
Ya'ni dil-hastelerün derdine timâra gider

*Dudağın, yakutun hakkasına gül şekeri doldurur.
Yani gönül hastalarının derdini iyileştirmeye gider.*

Şiveler satub u cân almağa azm itdi gözün
Görün ol mest-i harâbâtı ki bâzâra gider

*Gözün, edalar satıp can almaya azm etti. O virane
sarhoş ki görün pazara gider.*

Tûti-i bâğ-ı sühan Ahmedî şîrîn güftâr
Her nefes cân atub ol la'l-i şeker-i bâra gider

*Ahmed, söz bahçesinin papağanı, tatlı söz
söyleyenidir. Her nefes cân atıp o şeker gibi dudak
meyvesine gider.*

Gazel

mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fâ'ilün

Cihân güzelleri hep bî-vefâimîş bildük
Gönül vefâsıza virmek hatâyımîş bildük

*Ne vakit ki dünya güzellerinin vefasız olduğunu
anladık, gönlü vefasıza vermenin bir hata olduğunu
o zaman öğrendik.*

Anı kim cân u cihândan azîz sanırdık
Diriyüg ömr gibi bî-vefâimîş bildük

*Sevgiliyi candan ve cihandan aziz sanardık; eyvah
ki o da ömr gibi vefasızın biriyimîş, artık öğrendik.*

Ne gâide ki degil küncümüzde nûr-efşân
Tutsam ki burc-ı melâhâtan ayimîş bildük

*Ne kural ki nur saçan, yüz güzelliğinin burcundan ay
imîş öğrendik.*

Dolaşdı zülfüne dil tıflı rişte sandı velî
Görelî pîç ü hamın ezdehâyımîş bildük

*Gönül, saçına dolaştı, velî (onu) ipliğın çocuğu
sandı. O, kıvrılmış ve bükülmüş bir yılanmış
öğrendik.*

Visâl-i hanına irmek diledi evvel lîk
Nasîbi Ahmedün âhir du'â imîş bildük

*Önce, ancak hanına kavuşmayı diledi. Ahmed'in
nasibi son duası imîş öğrendik.*

Gazel

fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

Feryâd ü nâlem işidüb ey yâr kaçma gel
Yiğitsin alma âhumı zinhâr kaçma gel

*Ey sevgili! Feryad ve figanlarımı işitip kaçma, gel.
Yiğitsin, bedduamı alma, kaçma, gel.*

Gönlüm evin yıkub gider ol yâr-ı seng-dil
Ardınca çağırur der ü dîvâr kaçma gel

*O taş kalpli sevgili gönül evimi yıkıp gider. Ardından
çağırır ve der ki "duvar, kaçma gel".*

Çün çeşme vü pınar perîler durâğıdur
Çeşmümden ey nigâr-ı perî-vâr kaçma gel

*Çeşme ve pınar periler durağıdır. Ey peri gibi sevgili,
gözlerimden kaçma gel.*

Hâr-ı cefâda bağrını kan itdi bülbülün
Ey boyı serv ey yüzi gül-zâr kaçma gel

*Cefanın dikeninde bülbülün bağrını kanattı. Ey servi
boyu, ey gül yüzlü, kaçma gel.*

Ahmed dutuşdı dîd-ı dilinden sakın tutar
Âyine-i cemâlünü jengâr kaçma gel

*Ahmed, gönlünün eleminden yandı. Yüz güzelliğinin
aynasının kiri, kaçma gel.*

Gazel

me'ûlû / fâ'ilâtû / mefâ'ilû / fâ'ilün

Sernâme-i muhabbeti cânâne yazmışam
Hasret risâlesin varak-ı cânê yazmışam

*Aşkın mektubunu sevgiliye yazmışım. Hasret
risalesini can yaprağına yazmışım.*

Nâlişlerini derd ile bicâre bülbülün
Bâd-ı Sâbâ eliyle gülistâna yazmışam

*Çaresiz bülbülüm dert ile inlemelerini sabah
rüzgarının esmesiyle gül bahçesine yazmışım.*

Zülfün hikâyesini gönülde misâl edüb
Gam kıssasını levhi-i perîşâne yazmışam

*Saçının hikayesini gönlümde örnek gösterip gam
fıkrasını perişan levhaya yazmışım.*

Resm etmişem gözümde hayâlini güyâ
Nakş-ı nigârı sâgar-ı mercâna yazmışam

*Hayalini gözümde canlandırmıştım. Güzel yüzlü
sevgilini, mercandan kadehe nakş etmişim.*

Tâb-ı ruhunla sûzunu yazarken Ahmedin
Şevkinden odlara düşüben yana yazmışam

*Ruhunun parlaklığıyla Ahmedin yanışını yazarken,
isteğinden ateşlere düşerek yazmışım.*

Gazel

me'ûlû / mefâ'ilû / mefâ'ilû / fâ'ilün

Ey fitnesi çok kavli yalan yandım elinden
Bir nâz ile bin gönlüm alan yandım elinden

*Ey fitnesi çok, sözü yalan! Yandım elinden. Bir naz
ile bin kere gönlümü alan! Yandım elinden!*

Sen şem' gibi gayr ile mecliste gülersin
Ben akıdırım yaş ile kan yandım elinden

*Sen toplantıda başkasıyla mum gibi gülersin, ben
kanlı gözyaşı akıtırım; yandım elinden!*

Ney gibi dolandı çekerim 'aşkun elinden
Her dem iderim âh u figân yandım elinden

*Aşkından, elim ney gibi dolandı. Her zaman feryat
ve figan ederim. Yandım elinden!*

Şol sunduğun âteş midir ey sâki bana kim
Kim aldın ele câm heman yandım elinden

*Ey sâki! Bana şu sunduğun ateş midir ki, eline
kadehi alır almaz, hemen yandım elinden!*

Her hâr ile sen sohbet idersin dün ü gün ben
Derdin iderim mûnis-i can yandım elinden

*Her diken ile sen sohbet edersin. Dün ve bugün ise
ben derdini düşünürüm. Can ehli yandım elinden!*

Ahmet çeke cevri göre lûtfunu ağyâr
Ey şefkati az şûh-i cihan yandım elinden

*Ahmet senin cefanı çekiyor, başkaları lûtfunu
görüyor; ey şefkati az dünyanın en nazlısı, yandım
elinden!*

Gazel

fe'ilâtûn / fe'ilâtûn / fe'ilâtûn / fe'ilûn

Eyâ peri nicesin hoş musun safâca mısın
Gele beri nicesin hoş musun safâca mısın

*Ey peri nasılsın? İyi misin? Safaca mısın?
Gel bu tarafa nasılsın? İyi misin? Safaca mısın?*

Şeker dudaklı kamer yüzlü serv boyluların
Semen-beri nicesin hoş musun safâca mısın

*Şeker dudaklı, ay yüzlü servi boyluların yasemini.
Nasılsın? İyi misin? Safaca mısın?*

Bahâr hüsn ü behâda belalı bülbülünün
Gül-i teri nicesin hoş musun safâca mısın

*Baharda güzellik ve kıymette belalı bülbülünün taze
gülü nasılsın? İyi misin? Safaca mısın?*

Bizimle bir nefes insanlık eyle soruşalım
Gel ey peri nicesin hoş musun safâca mısın

*Bizimle bir nefes insanlık et konuşalım. Gel ey peri.
İyi misin? Safaca mısın?*

Sefer kılıp gelir Ahmet ki deye şehrimizin

Güzelleri nicesin hoş musun safâca mısın?

Ahmet, sefer kılıp gelir der ki "şehrimizin güzelleri,
nasılsın? İyi misin? Safaca mısın?"

Necâtî

İstanbul Türkçesinin yazı dili haline gelmesinde
büyük öneme sahiptir. Mahallîleşme akımının
başlatıcısıdır.

Gazel

fe'ilâtûn / fe'ilâtûn / fe'ilâtûn / fe'ilûn

چىقى كوكلره آهم شردى دونه دونه
بىندى قندىل شېرك جكرى دونه دونه

Çıkalı göklere âhum şereri döne döne
Yandı kandîl-i sipihrin cigeri döne döne

*Ahımın kıvılcımı döne döne göklere çıkalı, felek
kandilinin ciğeri döne döne yandı.⁴⁸*

آهنى برى بهر زلفكه بردار اولئك
ذوق و شوقيله ورر جان و سرى دونه دونه

Ayağı yir mi basar zülfüne ber-dâr olanın
Zevk u şevkiyle virür cân ü seri döne döne

*Senin zülfüne asılanın ayağı yere mi değer? Zevk
ve şevk ile canını döne döne verir.⁴⁹*

سن طور برقص ابد سن قرشكه بن بوئم اكم
انه زلفك قوجه سن سيم برى دونه دونه

Sen turub raks idesin karşına ben boynum eğem
İne zülfün koca sen sîm-beri döne döne

*Sen kalkıp dans edesin, ben de karşında boynumu
eğeyim de zülfün sarkıp, sen gümüş gibi beyaz
tenliyi döne döne kucaklasın ha?*

⁴⁸ Aşıkların derdini ifade eden "âh" kelimesi yakıcıdır. Bu yakıcılığın özelliği ile şair, "âh" ile "kıvılcım" (şerer) kelimesi arasında bir ilişki kurmuştur. Beytin ikinci mısraında geçen "kandîl-i sipihr" tamlaması açık istiare yoluyla "güneş" in karşılığıdır. Dolayısıyla hüsn-i talîl sanatı vardır. "Şerer" - "yandı", "gök" - "sipihr" arasında anlam birliği vardır.

⁴⁹ Bu beyitte, asılan insanın ayağının yere değmediği, döne döne can verdiği ve bir de bugün dahi kullanılan, "sevinçten ayağı yere değmemek" deyimini hatırlamamız gerekir. Beyitteki "ber-dâr" kelimesi ile, sevgisi uğruna canını ve başını veren daha doğrusu idam edilen Hallac-ı Mansur olayına telmihte bulunulmuştur.

شام زلفکله کوکل مصری حراب اولدی دیو
سکه ایلدی کبوتر خبری دونه دونه

Şâm-ı zülfünle gönül Mısır harâb oldu deyü
Sana iletdi kebûter haberi döne döne

Saçlarının gecesinde gönül şehri yıkıldı diye
güvercin döne döne sana haberi ulaştırdı.⁵⁰

سن اولاسن دیو بر یر اصلوب آینهلر
کلنه کیده ایلر نظری دونه دونه

Sen olasın diyu yir yir asılıp âyîneler
Gelene gidene eyler nazarı döne döne

Belki sensindir diye, aynalar yer yer asılıp döne
döne gelene gidene bakarlar.⁵¹

کبه اولماسه قک آیه کون لیل و نه‌ار
ایلزلردی طواف اول کدری دونه دونه

Kabe olmasa kapun ay ile gün leyl ü nehâr
Eylemezlerdi tavâf ol güzeri döne döne

Eğer senin kapın Ka'be olmasaydı ay ile güneş gece
gündüz o uğrağı döne döne tavaf etmezdi.⁵²

ای نجاتی رشور مطربی شه مجلسنک
رقص اورب اوقیه بو شعر تری دونه دونه

Ey Necâtî yaraşur mutribi şeh meclisinin
Raks urub okıya bu şi'r-i teri döne döne

Ey Necatî! Padişah meclisinin çalgıcısı bu özgün
gazeli döne döne dans edip okusa yakışır.

Gazel

⁵⁰ Beyitte geçen “Şam” ve “Mısır” kelimeleri tevriyeli olarak kullanılmıştır. “Şam”, Şam şehri ve akşam; “Mısır” ise Mısır ülkesi ve büyük şehir anlamlarındadır. “Şam” benzetilendir “zülf” ise benzeyendir. “Gönül” benzeyen “Mısır” benzetilendir. Ayrıca, bilindiği gibi güvercin, döne döne uçar ve eski çağlardan beri mektuplaşma aracı olarak kullanılır.

⁵¹ Eskiden top şeklindeki yuvarlak aynalar, esnaf dükkanlarının önüne asılırlar ve dükkanın önünden gelip geçenlerin görüntüleri bu aynalara yansır.

⁵² Sevgilinin bulunduğu kapı Ka'be'ye benzetilir. “Güneş” ile “gündüz” ve “ay” ile de “gece” arasında hüsn-i talil yapılmıştır. “Ka'be” ile de “tavâf” arasında tenasüp vardır.

‘Âşık olmuştur güneş ey dilber-i ra'nâ sana
Dolanur dünyâyı her giz bulamaz hem-tâ sana

Ey güzel sevgili! Güneş sana aşık olmuştur.
Dünyayı dolaşıp senin bir benzerini asla bulamaz.⁵³

Gördi sâkilik idersin meclis içre ey perî
Ağzın açdı kaldı hayrân sâgar-ı sahbâ sana

Ey peri! Senin mecliste sakilik ettiğini görünce,
şarap kadehi ağzını açıp hayran kaldı.⁵⁴

Hoş durur gül yüzlülerle bana gülşen gûşesi
Zâhîdar hûriler ile cennet-i me'vâ sana

Ey zahid! Gül yüzlü güzellerle bana gül bahçesinin
köşesi, sana ise huriler ile me'va cenneti hoştur.⁵⁵

Altun üsküfle varıp her meclise aralanur
Gör ne yüzden öykünürmüş şem-i bezm-ârâ sana

Her meclise altın üsküfle varıp, ağalık taslar. (Şu)
meclisin süsleyicisi olan mumun, senin nasıl taklit
ettiğine bak.⁵⁶

⁵³ Şair, Güneş'in, etrafında döndüğü yolundaki, o devrin ilmi görüşüne hüsn-i talil getirerek onun dönüş sebebini yorumlamıştır.

⁵⁴ Peri, açık istiare yoluyla sevgilinin karşılığıdır. Bu beyitte, peri kadar güzel sevgili denmesinin yerine ifadeyi daha da güçlendirmek için istiare yoluyla sevgiliye “peri” diye hitap edilmektedir. Günümüzde “hayran olmak”, “hayran kalmak” şeklinde tutkun olmak ve imrenmek anlamlarında yaygın olarak kullanılan hayran kelimesinin eski sözlüklerdeki karşılığı “hayrete düşme”, “şaşa kalma”dır. Hayrete düşen insan, nasıl bir süre ağzı açık vaziyette kala kalırsa, kadeh de peri kadar güzel sevgiliyi görünce ağzı açık kalmıştır.

⁵⁵ Eskiler, baharın gelişyle işret ve eğlence meclislerini gül bahçelerine taşırlardı. Baharın geliş münasebetiyle bunu, söylenen şiirlerde görmek mümkündür.

Bu beyitte “gül yüzlüler” ifadesiyle kastedilenler, söz konusu meclislerde mütrib, muganni ve sâki gibi kimselerdir. İşte şair, eğlence meclislerindeki bu güzellerle, cennette inananlara verileceği vaat edilen hurileri karşılaştırmaktadır.

Divan şairleri, kendilerini her zaman meyhane köşesinden ayrılmayan bir rind konumunda tutar ve orada, mescitteki dindarlara -zahidlere- dil uzatırlar. Bu da bu edebiyatın geleneğidir. İşte bu beyitte de Necâtî, bahar mevsiminin gelişyle işret düşkünlerinin mekanı haline gelen gül bahçeleri ile zahidin ahirette kavuşmayı hayal ettiği cenneti karşılamaktadır. Dolayısıyla bu beyitte “Ey zahid! Cennet sana kalsın, bana gül yüzlülerle gül bahçesinin köşesi hoş gelir.” anlamı çıkartılabilir.

Beyitte leff ü neşr sanatı vardır. “Gülşen” kelimesi istiarelidir (açık istiare). “Gül yüzlüler” ile “hurî” ve “gülşenin köşesi” ile de “cennet-i me'vâ” kastedilir.

Ağladuğun görüp başın döger taştan taş
Acılığundan Necâtî bu yedi deryâ sana

*Necâtî; bu yedi deniz, senin ağladığını görüp sana acıdığından başını taştan taş vurur.*⁵⁷

⁵⁶ Altın sırmalı üsküf, kapıkulu piyadeleri tarafından giyilen bir çeşit başlıktır. Hoca Sadeddin'in Tâcû't-tevârih adlı eserinde anlattığına göre; bir kalenin fethinde elde edilen ganimetler arasında yeniçerilerden birinin eline bir altın tas geçmiş, yeniçeri tası saklamak için çaresiz başına geçirerek üzerine sarığını sarmış. Bu durum dikkat çekmiş, iş anlaşıncı da yeniçeri padişahın huzuruna çıkarılmış; ancak bir lütuf eseri olarak Sultan Murad, tası yeniçeriye bırakmış; ayrıca altın tas ve sarığın görünüşü padişahın çok hoşuna gittiği için bunun resmi ser-pûş şekli olmasını istemiştir. Mumum alevinin renk itibarıyla adeta altın üsküf gibi parlayarak durduğu için şair, mumu başına altın üsküf geçirerek övünen bir kişiye benzetmiştir. Şair, ona gece meclislerinde yakılan mumu göstererek ve meclisi aydınlatan mumu küçümseyerek imada bulunmaktadır. Hatırlanacak olursa, eski meclisleri şenlendiren, sohbetlere renk katan kimselere eskiler "şem-i meclis" derlerdi. Beyitte mum alevi, başına altın üsküf giymiş kişiye benzetilmiştir.

⁵⁷ Bu beyitte şair, üzüntüsünden dolayı ağladığını ifade etmektedir. Bu ağlayışın şiddetini ispatlamak için de tabiat hadiselerinden birini kullanıp şairane bir yorum ortaya koymaktadır. Bu, deniz dalgalarının kayalara şiddetle çarpmasıdır. Şair, bu davranışı denizlere izafe ederek, bu ifade ile onları kişileştirmekte, yani teşhis etmektedir.

Necâtî Bey'in yedi deniz demesinin sebebi, kederlenen denizlerin çokluğunu belirtmek istemesidir. Bir bakıma, o günün anlayışına göre "bütün denizler" demektir. Zira, eskiler o devrin coğrafya bilgisine göre yeryüzünde yedi büyük deniz (heft-deryâ, heft-muhit) bulunduğuna inanırlardı. Bu, Kur'an'ın Lokman suresinin yirmi yedinci ayetindeki "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa, sözleri bitmezdi" mealinin yorumlanmasından kaynaklanır. Bu denizler Burhân-ı Kâû'da şöyledir:

1. Çin Denizi (Hint Okyanusu)
2. Mâvik Denizi (Atlas Okyanusu)
3. Rum Denizi (Akdeniz)
4. Karadeniz
5. Taberiyye Denizi (Kızıl Deniz)
6. Jürjan Denizi (Hazar Denizi)
7. Fars Denizi (Basra Körfezi)

Beyitte dikkati çeken diğer bir husus da, şairin kelimeleri kullanmadaki ustalığıdır. Bilindiği üzere, deniz suyu tuzlu ve acıdır. Şairler, denizden bahsettikleri zaman bir yolunu bulup denizin bu acılık özelliğine temas ederler. Necâtî de doğrudan doğruya bu acılık hakkında bir şey söylememektedir; ancak üzülme anlamında

Karamanlı Aynî

Gazel

mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün

جہان شہر اولن شہری اطلیہ
ملای بدرا اولن شہری اطلیہ

Cihânda şehr olan şehr-i Atayla
Hilâli bedr olan şehr-i Atayla

Cihanda şehir olan Antalya şehridir. Hilali dolunay olan Antalya şehridir.

لبن دز سک فو لاجنت سوی
عقل دن طتلو دز نہری اطلیہ

Lebün dirsən nola cennet suydur
'Aselden tatlıdur nehr-i Atayla

*Dudağından, onun sözünü edersen, o bir cennet suyudur. Antalya'nın nehri de aselden tatlıdır.*⁵⁸

بزدک لذو لیشاری بی
نصیب اولسه کما خرمی اطلیہ

Bilürdün lezzeti lişşâr-ı bihî
Nasîb olsa sana hamr-i Atayla

*Antalya'nın şarabı sana kısmet olsaydı onun tadını bilirdin.*⁵⁹

صد آقہ روحی الہی بر روی
بو قلبی صہر ادن نہری اطلیہ

Sadaka rûhı aldı bir arûsı
Bu kalbi mihr iden mehr-i Atayla

Antalya nehrini, bu, kalbi sevgiyle dolduran bir geminin ruhu aldı.

قوت بر یاق اکبر دجو خورشید
بلنند دز حبی زہری اطلیہ

Kamu tiryâk-i ekberdir çü hurşîd
Bulınmaz zerrece zehr-i Atayla

kullandığı acımak fiiliyle dolaylı yoldan imada bulunmaktadır. Dolayısıyla acımak kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

⁵⁸ "Asel" kelimesi tevriyelidir. Bal anlamının yanı sıra cennetteki bir ırmağın adıdır. Ayrıca beyitte teşbih vardır. "Leb" benzeyen, "cennet suyu" ise benzetilendir.

⁵⁹ "Lişşâr-ı bihi" ifadesinde iktibas vardır. Kur'an'da on altıncı surenin altmış altıncı ayetine aittir. "Gerçekten, süt veren hayvanlarda da bir ibret vardır. Size, onların karnındaki işkembe pisliği ile kan arasından hâlis bir süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer."

Güneş gibi bütün büyük panzehir, Antalya zehrinde
zerrece bulunmaz.

سَمَزُكُ لَر لَطْفِله مَمْلُوءِ لَبْدَرِ اَلْهِي اَو لِمَسُونِ لَهْبَرِي اَطْنِيه

Güzeller lutf ile Memdûh olupdur
İlâhî olmasın kahr-ı Atayla

Güzeller iyilikle doludur. Ey Allah'ım! Antalya
kahrolmasın.

سَمَزُكُ طُوفَانِ قَهْرِيه طَكْمِي عَيْنِي جَمِي فُلْكه قُودِي نَحْرِي اَطْنِيه

Gözün tûfân koparsa tan mı Aynî
Cemi fülke kodı bahr-i Atayla

Ey Aynî! Gözün tûfan koparsa bunda şaşılacak bir
şey yoktur. (Çünkü) Antalya denizi Sultan Cem'i
gemiye bindirdi.

Gazel

قَسُو دَلَسَرْدَه دُرْعُظِيمِ قُونِيه
هَزَارَانِ اَكْشَرِينِ اَقْلِيمِ قُونِيه

Kamu dillerdedür ta'zîm-i Konya
Hezârân âferîn iklim-i Konya

Konyanın ululuğu (ve) büyüklüğü bütün
gönüllerdedir. Konya şehri binlerce âferîndir.

لَدُنْ عِلْمِيه خَيْرِ اَعْلَمِ اَلْمُشْ
كُلِّ اَوْ كَرْنِ مَوْسَا تَعْنِيه قُونِيه

Ledün ilminde Hızr 'âlm olmuş
Gel öğren Mûsiya ta'lîm-i Konya

Ledün ilminde Hızr alim olmuştur. Ey Musa! Gel onu
Konya öğretisinden öğren.

جَسَدِ اَنَدِ وَ نَفْسِ وَ رُوحِ اَنَدِ
زَرْدِ اَو لَشِي طَرَحِلَه سَرِيه قُونِيه

Cesed anda vü nefis ü râh anda
Zerd olmuş tarhıla her sîm-i Konya

Beden, nefis ve ruh ondadır. Konya'nın her bir
gümüşi altından ayrılmıştır.

نُجُومِ وَ نَيْبَرِينِ رُوحَانِيه
سَكَا شِيهِ اَذَرِ تَخْجِيه قُونِيه

Nücûm u neyyirem rûhânîyesi
Sana teshîr ider tencîm-i Konya

Konya'nın müneccimi, ruhun yıldızı ve güneş ile
aynını gösterendir.⁶⁰

بِنُبْ عَزَمِ اَيْكِي سَمُرْغِ قَاثَه
دَلَا عَنفَا دُرْزِ تَعَزِيه قُونِيه

Binüp azr eylegil Simurg-ı Kâfa
Dilâ 'ankâ durur ta'zîm-i Konya

Kaf Dağı'ndaki Anka kuşu sefer etse ey gönül,
Konya'nın ululuğunu Anka bilir.

سَرَّاسِرْ طَبْطُلُودِ جَانِه اَيْتَدِ
دُعَا قِلِّ اَو لِمَسُونِ دِلِ بِيه قُونِيه

Serâser toptoludur cân ümiz
Du'â kıl olmasun dîl bîm-i Konya

Ey gönül! Konya'nın korkusundan dua et! Can için
baştan başa ümit doludur.

عَرَبِ رَبِّي حَقِّي اِي عَيْنِي اِيْمَاَلِ
بَلْتِي جِي عِيْمِ دِنِ مَسِيه قُونِيه

'Arab rabbi hakkı ey 'Aynî imsâl
Böler cimi 'Acemden mîm-i Konya

Tanrı hakkı için ey Aynî, Arap'tan Konya'nın mimi,
Acem'den cimi böler.

⁶⁰ Yıldız, ay, güneş ve müneccim kelimeleri
arasında tenasüp vardır.